

רשימות שעורים (רי"ד סולובייצ'יק) מסכת ברכות דף מב עמוד א

משנה. ז"ל היו יושבין כל אחד מברך לעצמו הסבו אחד מברך לכולן עכ"ל. עיין ברש"י (ד"ה היו יושבים) ז"ל בלא הסבת מטות שמוטים על צדיהן שמאלית על המטה ואוכלין ושותין בהסבה כל אחד ואחד מברך לעצמו דאין קבע סעודה בלא הסבה עכ"ל, ומבואר שאם קבעו אכילת סעודה ביחד אחד מברך ומוציא את כולם. ועיין בתוס' (ד"ה הסבו ובתוס' חולין דף קו ב ד"ה שמע) שפירשו דדין זה מיירי בין לענין ברכת המוציא ובין לגבי ברכת המזון, וצריך ביאור בטעמא דמילתא אמאי בעינן הסיבה וקביעות בכדי שאחד יברך לכולן ברכת המוציא וברכת המזון.

ואשר נראה לבאר בזה דיש לעיין בגדר הדין שאחד מברך לכולם בברכת המזון, אי הוי מדין שומע כעונה או דילמא דהוי הלכה בפני עצמה שאחד מברך לכולם. ויעיין במשנה לקמן (דף מה א) שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן ופירש רש"י (שם) ז"ל להזדמן יחד לצירוף ברכה בלשון רבים כגון נברך עכ"ל, ויש לדקדק בלשונו שכתב שדין זימון הוא להזדמן יחד לצירוף ברכה בלשון רבים, דלכאורה הוה ליה למימר שדין זימון הוא שאחד מזמין את חבריו לברך. ונראה לבאר שיש ב' דינים וקיומים בזימון: א) דין ברכת הזימון שמזמין את חבריו לברך, וכדמבואר בגמ' (דף מו א) "עד היכן ברכת הזימון ר' נחמן אמר עד נברך ר' ששת אמר עד הזן", וזוהי כוונת רש"י שכתב "כגון נברך", ב) חלות דין ברכת המזון בזימון, דהיינו שאחד מברך עבור כל החבורה וחל חלות שם בפני עצמה דברכת המזון בזימון. וכן יש להוכיח מדברי הרמב"ם (פ"ה מהל' ברכות ה"ב) ז"ל שלשה שאכלו פת כאחד חייבין לברך ברכת הזימון קודם ברכת המזון, ואי זו היא ברכת הזימון אם היו האוכלים משלשה ועד עשרה מברך האחד מהן ואומר נברך שאכלנו משלו והכל עונים ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו עכ"ל, ומבואר דבג' שאכלו ביחד חל חלות דין ברכת הזימון דהיינו שאחד יזמין את שאר בני החבורה לברך והן עונים ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו. ועיין שם ברמב"ם (הל' ג') ז"ל ואחר כך מתחיל ואומר וכו' הזן עד שגומר ארבע ברכות והן עונים אמן אחר כל ברכה וברכה עכ"ל. ונראה שבהלכה זו מבאר הרמב"ם חלות דין ברכת המזון בזימון, דהיינו שאחד מברך לכולם והשאר ישמעו ויענו אמן, וחל קיום ברכת המזון לכל החבורה ביחד, ודומה לחלות קיום תפלת הציבור שבחזרת הש"ץ דהויא חלות קיום תפלה של כל הציבור ביחד ואין הש"ץ מוציא את הרבים מדין שומע כעונה. והוא הדין ברכת המזון בזימון דהוי קיום ברכת המזון של כל החבורה.

ויש להוכיח את זה, דעיין ברמב"ם (פ"א מהל' ברכות הל' י"א) ז"ל כל השומע ברכה מן הברכות מתחלתה ועד סופה ומתכוון לצאת בה ידי חובתו יצא ואף על פי שלא ענה אמן וכל העונה אמן אחר המברך הרי זה כמברך והוא שיהיה המברך חייב באותה ברכה עכ"ל. ומבואר מדבריו דיש ב' דינים לצאת ידי חובה כששומע ברכה מאחר: א) דין שומע כעונה, ב) דין עניית אמן. ותרווייהו חלוקים מהדדי, דדין שומע כעונה חל רק היכא דמתכוין לצאת ושמע את כל הברכה מתחילתה ועד סופה, משא"כ בדין עניית אמן דיוצא בכל אופן. ונראה דהמקור לדין עניית אמן נלמד מהגמ' במס' שבועות (לו א) "אמן בו האמנת דברים, אמן בו קבלת דברים". ומדין "אמן בו קבלת דברים" נחשב האומר אמן כאילו הוא בירך בעצמו. ולפיכך יוצא באמירת אמן אף על פי שלא התכוין לצאת מתחילת הברכה עד סופה. והנה הרמב"ם (פ"ח מהל' תפלה ה"ט) פסק "שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובה כיצד בשעה שהוא מתפלל והן שומעין ועונים אמן אחר כל ברכה הרי הן כמתפללים". ומשמע מלשון הרמב"ם דהציבור יוצאים ידי חובה דווקא כשעונים אמן, וכן משמע נמי מלשון הרמב"ם (פ"ט מהל' תפלה ה"ג) "ושליח ציבור מתחיל ומתפלל בקול רם מתחילת הברכות להוציא את מי שלא התפלל והכל שומעין ועונים אמן אחר כל ברכה וברכה". וכן לענין ברכת המזון בזימון פסק הרמב"ם (פ"ה מהל' ברכות ה"ג) "והן עונים אמן אחר כל ברכה וברכה" ולקמן (הל' ט"ו) כתב "שניים שאכלו כאחד כל אחד ואחד מזמן לעצמו ואם היה אחד מהן יודע ואחד אינו יודע זה שיועד מברך בקול רם והשני עונה אמן אחר כל ברכה וברכה ויצא ידי חובה". ומבואר דאין יוצאים בברכהמ"ז ובתפלת הציבור אלא ע"י עניית אמן. אך המתכוון לצאת ושמע כל הברכות מתחילתן ועד סופן לא יוצא ידי חובה. וצ"ב אמאי בתפלה ובברכת המזון יוצא רק בעניית אמן ולא מדין שומע כעונה דעלמא. ונראה לומר דהרמב"ם סובר כשיטת הירושלמי (ברכות פ"ג ה"ג) שבשלשה מקומות לא חל דין שומע כעונה, א) בקריאת שמע, ב) בתפלה, ג) ובברכת המזון. בקריאת שמע לא חלה הדין שומע כעונה, משום שקריאת שמע הוי קיום של תלמוד תורה וקבלת עול מלכות שמים, ובזה אין אחד יכול להוציא את חבריו. ותפלה היא בקשת רחמים וכל אחד צריך לבקש רחמים על עצמו ואין האחד יכול לבקש רחמים ובקשות עבור חבריו. וברכת המזון תלויה בהנאת המעיים ורק הנהנה עצמו יכול לברך ואין חבריו יכול להודות עבורו.

אמנם צ"ע לפי"ז היכי קיימא לן בתפלה ששליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתן, ועל כרחך צריך לומר דחלוק קיום תפלה בציבור ביסוד דינו מדין שומע כעונה, דבתפלה בציבור חל חלות שם וחפצא של תפלת הציבור, ויחיד יוצא ידי חובתו ע"י הציבור, וכמו כן בקריאת שמע ובברכת המזון ס"ל להרמב"ם דאע"פ שאין יחיד יוצא ע"י אחר מדין שומע כעונה מכל מקום יוצא ע"י הציבור.

ולפי"ז י"ל דמשו"ה דקדק הרמב"ם שצריך לענות אמן אחר כל ברכה וברכה, וכמו שכתב לגבי תפלה (פ"ט מהל' תפלה ה"א) וז"ל "סדר תפילות הציבור כך הוא וכו' ומתחיל ופורס על שמע בקול רם והן עונים אמן אחר כל ברכה וברכה" עכ"ל. ובה"ג (שם) "ויעמוד ומתחיל ומתפלל בקול רם מתחילת הברכות להוציא את מי שלא התפלל והכל עומדים ושומעין ועונים אמן אחר כל ברכה וברכה".

והביאור בזה שתפלת הציבור אינה חלות תפלה של עשרה יחידים אלא הריהי חלות שם וחפצא מיוחדת של תפלת הציבור, דהיינו שכל הציבור מתפלל ביחד, ועל ידי אמירת אמן שיש בו מעשה ברכה מצד היחיד, מצטרף הוא לחפצא של תפלת הציבור. אולם אם אינו עונה אמן ורק מתכוין מתחילה ועד סוף אינו מצטרף לחפצא של תפלת הציבור, וע"כ אינו יוצא מדין שומע כעונה. דדין שומע כעונה חל כשיחיד מוציא את היחיד, ובתפלה אין יחיד יכול להוציא את חבריו משום דהוי חלות בקשת רחמים. ובתפלת הציבור אין הש"ץ מוציא את היחיד, אלא הציבור הוא המוציא אותו מידי חובתו מדין תפלת הציבור, וכדי להחשב כחלק מציבור ולצאת בתפלתם צריך לענות אמן משום שחל בו דין מעשה ברכה.

ונראה דהוא הדין בברכת המזון כשאחד מברך לכולם דיוצאים ידי חובה רק כשעונים אמן אחר כל ברכה וברכה, דאין יוצאים מדין שומע כעונה דעלמא אלא דחל חלות שם ברכת המזון של כל החבורה. וה"ה אף כשהאחד בקי והשני אינו בקי (וכדמבואר ברמב"ם פ"ה מהל' ברכות הל' ט"ו) דדינם כאילו מזמנים הם בחבורת שלשה שאפשר לצאת דוקא על ידי עניית אמן (כדמבואר ברמב"ם פ"ה מהל' ברכות ה"ג), דעל ידי כך חל חלות שם ברכת המזון מדין זימון וצירוף. דבברכת המזון נמי אינו חל דין שומע כעונה להוציא את היחיד דברכת המזון תלויה בהנאת מעיים ואין יחיד מוציא יחיד אחר ידי חובה (כמבואר בירושלמי הנ"ל), וכשמזמנים בג' או בסופר ובור ועונים אמן אין הבקי מוציא את שאינו בקי, אלא זה שאינו בקי יוצא ידי חובה מצד זה שמשתתף עמו בברכה וחל חלות שם ברכת המזון בזימון. ודומה לדין תפלת הציבור דהש"ץ מתפלל בקול רם וכל הציבור יוצאים ע"י שחל חלות שם תפלת הציבור, וה"נ בברכת זימון חל צירוף לבני החבורה ומצטרפים לברכת המזון בזימון, ויוצאים על ידי זה דהברכה מתייחסת לכל החבורה והוי חלות שם בפני עצמה של ברכת המזון בזימון. ולפי"ז י"ל דזהו כוונת רש"י (דף מה א ד"ה שלשה) שכתב "להזדמן יחד לצרוף ברכה בלשון רבים" ר"ל דבנוסף לדין ברכת זימון שמזמנים לברך, חל חלות קיום ברכת המזון בזימון, המהווה חלות קיום ברכה של כל החבורה ביחד.

והנה קיי"ל (ר"ה דף כט א) "כל הברכות כולן אף על פי שיצא מוציא חוץ מברכת הלחם וברכת היין שאם לא יצא מוציא ואם יצא אינו מוציא", ומבואר דברכות הנהנין חלוקות מברכות המצוות דלא נאמר בהן דין אף על פי שיצא מוציא. ונראה להוסיף דכוונת הגמ' היא דיש חילוק בין ברכות המצוות דחל בהן דין שומע כעונה לבין ברכות הנהנין דלית בהו דין שומע כעונה. והסברא בזה הוא דדין שומע כעונה נאמר באמירה שחלה מחמת חיוב, דע"י שומע כעונה מתייחסת האמירה דהראשון לשני ויוצא בה ידי חובתו, ולפיכך בברכת המצוות המהויין חובה חל חלות דין שומע כעונה. משא"כ בברכת הנהנין שאינן חובה, שאינן באין אלא כדי להתיר הנאה דלא חל בהן דין שומע כעונה.

אמנם לפי"ז צ"ע איך אחד מברך על פת ויין דעלמא ומוציא את חבריו בברכת הנהנין. ונראה לתרץ דאין האחד מוציא את חבריו מדין שומע כעונה דלא נאמר כלל דין שומע כעונה בברכת הנהנין, אלא שחל דין ברכה אחת לכולם, כלומר דחל חלות דברכת הנהנין בחבורה שמתירה את ההנאה לכל בני החבורה. ובדומה לדין ברכת המזון בזימון שהיא ברכת אחת לכל החבורה ביחד. ומשום כך בעינן שיקבעו לאכול ביחד וע"כ אינו מוציא את חבריו אלא אם כן הסבו. דאילו היה המברך מוציא את חבריו מדין שומע כעונה לא היה צריך הסיבה וקביעות אכילה ביחד, ומוכח שחלה חלות דין ברכת הנהנין דחבורה להתיר את הנאת החבורה כולה, וע"י שקובעים סעודה ביחד מצטרפין לחבורה אחת וחלה הברכה לכל החבורה⁽⁵⁴⁾.

ונראה דמשום כך דקדק הרמב"ם (פ"א מהל' ברכות הי"ב) והדגיש שצריך לענות אמן על ברכה זו, ואינו יוצא ע"י שמתכוון לצאת, וז"ל רבים שנתועדו לאכול פת או לשתות יין וברירך אחד מהן וענו כולם אמן הרי אלו מותרים לאכול ולשתות עכ"ל. ומשמע דלשיטת הרמב"ם אינו יוצא ע"י שמתכוון לצאת, והוא משום דלא חל דין שומע כעונה דעלמא בברכת הנהנין. והא דאחד מברך ברכת הנהנין לכולן הוי הלכה בפני עצמה שחל חלות דין ברכת הנהנין דחבורה, ולפיכך הדגיש הרמב"ם שכולם עונים אמן, דע"י עניית אמן מתייחסת הברכה לכל החבורה וכדנתבאר לעיל לגבי קיום ברכת המזון בזימון.

והנה עיין בתוס' (חולין דף קו ב ד"ה ושמע) דהקשו דאי נימא דרב ור' יוחנן דפליגי (מג א) אם מועיל הסיבה בפת ויין היינו לענין ברכה אחרונה, אמנם לכולי עלמא אין אחד מברך לכולם ומוציאים בברכת הנהנין אף בפת ויין, צ"ע מאי שנא יין ממוגמר ואור דאחד מברך לכולם, וז"ל דאי בברכה דלכתחילה פליגי רב ור' יוחנן לרב מ"ש

יין ממוגמר ואור שאחד מברך לכולן וי"ל משום דמוגמר ואור בא להם הנאה בבת אחת עכ"ל. ודבריהם צריכים ביאור דמאי שנא מוגמר ואור דקיי"ל שאחד מברך לכולן משום שבא להם הנאה בבת אחת מפת ויין.

ונראה לבאר דהתוס' סברי דבכדי להוציא את חבריו בברכת הנהנין בעינן שיצטרפו לחבורה אחת כדי שתחול הברכה לכל החבורה ביחד. ותוס' סברי דבמוגמר ואור מכיין שמגיע להם הנאה בבת אחת מחפצא אחת ממילא חל צירוף להיותם חבורה אחת ושפיר מוציא אחד את כולם. משא"כ ביין ופירות דכל א' נהנה בעצמו ולא נהנין בבת אחת משו"ה אינם מצטרפין לחבורה אחת, ולכן אין א' מברך לכולם. ומבואר שאין דין שומע כעונה חל בברכות הנהנין, אלא חל רק דין ברכת הנהנין דחבורה דמועילה לכל בני החבורה.

משנה. וז"ל ברך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון עכ"ל. עיין ברש"י (ד"ה ברך) וז"ל נוהגין היו להביא קודם אכילה כוס יין לשתות וכו' ואח"כ מביאין השלחן ולאחר גמר הסעודה יושבים ושותים ואוכלין ומה הן אוכלין פרפראות כגון כיסני דמעלו ללבא ולחמניות והוא יין ופרפרת שלאחר המזון ושניהם קודם ברכת המזון עכ"ל, ומבואר דרש"י מפרש דמשנתנו מיירי שהביא יין לאחר המזון קודם לברכת המזון ובכהאי גוונא אמרינן דהברכה שבירך על היין שלפני המזון פוטרו מלברך על היין שלאחר המזון. ומשמע שאם בירך כבר ברכת המזון אין ברכה ראשונה שבירך על היין שלפני המזון פוטר את היין שלאחר המזון (וכ"כ הרא"ש והטור וכן משמע מלשון הרמב"ם פ"ב הל' י"ב), ומשמע דאפילו אם מתנה שאין מסיח דעתו מברכה ראשונה מכל מקום חייב לברך בפה"ג על היין שלאחר המזון משום דברכת המזון מפסיק בין היין שלפני המזון ליין שלאחר המזון.

והגר"מ זצ"ל נסתפק פעם בדין מי שבירך ברכה אחרונה והתנה שאינו מסיח דעתו מהברכה ראשונה שבירך, אלא שהברכה הראשונה תחול על מה שיאכל אחרי שבירך הברכה האחרונה, האם צריך לחזור ולברך ברכה ראשונה. ולפי מה שנתבאר לעיל נראה שאינו מועיל תנאי ואף שאין מסיח דעתו מהברכה הראשונה מ"מ צריך לברך שוב ברכה ראשונה, דהברכה אחרונה היא הפסק. וכן יש להוכיח מהא דקיימא לן (או"ח סי' תע"ג סע' ו') שמקפידין לאכול פחות מכזית של כרפס כדי שלא להתחייב בברכה אחרונה, והטעם משום דאם יברך ברכה אחרונה יהא הפסק בין ברכת בורא פרי האדמה שבירך על הכרפס לאכילת מרור ויצטרך לברך בורא פרי האדמה על המרור⁵⁵. והנה זה פשוט דבלייל הסדר ליכא היסח הדעת מאכילת מרור, ומ"מ אם בירך בורא נפשות על הכרפס חל הפסק בין ברכת בורא פרי האדמה של כרפס לאכילת המרור. ומוכח דחל הפסק ע"י ברכה אחרונה אף על פי שאין היסח הדעת.

גמ'. וז"ל ברך על הפרפרת לא פטר את הפת עכ"ל. עיין בתוס' (ד"ה ברך) וז"ל ורש"י פירש פרפרת מיני דגים ופרגיות וקצת קשה א"כ מאי קמ"ל דברך על הפרפרת לא פטר את הפת. ונראה כפירוש רבינו חננאל דפירש דפרפרת פת צנומה בקערה דלית בה תוריתא דנהמא דמברכין עליה בורא מיני מזונות, והשתא ניחא דאיצטרך לאשמועין ברך על הפרפרת לא פטר את הפת אף על גב שהוא מין פת עכ"ל. ומבואר דלפי רש"י ברכת שהכל אינה פוטרת את הפת. וצ"ע דקיי"ל (דף מ ב) דבירך שהכל על פת ויין יצא. וצ"ל דבירך על הפרפרת שאני שברכתו חלה על הפרפרת ואין הברכה פוטרת גם את הפת שלפניו, ונכלל בהלכה זו שפת גורם ברכה לעצמו שאי אפשר לפת ליפטר ממילא ע"י ברכה שחלה על דבר אחר. אלא דיך להקשות על זה דהרי קיי"ל דהביאו לפניו מליח תחילה ופת עמו מברך על המליח ופוטר את הפת, וחזינן דהיכא שהפת טפלה יוצא ידי חובת ברכת הפת ע"י שמברך על דבר אחר. וי"ל דבהא דעיקר פוטר את הטפל, אין הטפל חייב כלל בברכה ומשום הכי סגי בברכה על המליח, משא"כ היכא דיך לפניו פת ופרפרת דשניהם חייבים בברכה אין ברכת שהכל דפרפרת פוטרת את הפת. ונראה עוד דבפת חל דין בציעה וקביעות סעודה, ומשום כך צריך לברך על הפת עצמה, ולכן אינו מועיל ברכת הפרפרת לקבוע סעודה בפת, דרק ברכה על החפצא של פת קובעת את הסעודה. (והיכא שבירך שהכל על הפת עצמה חלה הברכה על החפצא של פת ושפיר חל קביעות סעודה ע"י שהכל, דקביעות סעודה אינה חלה מחמת ברכת המוציא אלא שחלה קביעות סעודה ע"י ברכה על החפצא דפת). ולפי"ז צ"ע למה הקשו התוס' על רש"י דהא קמ"ל שברכת שהכל דחלה על הפרפרת אינה פוטרת את הפת ואף על פי שאם בירך שהכל על הפת עצמה יצא, וצ"ע.